

*Конохова З.П.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри економічної кібернетики
та маркетингового менеджменту,**Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»**Харченко А.О.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри економічної кібернетики
та маркетингового менеджменту,**Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

АСИМЕТРИЯ ІНФОРМАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІЧНОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядається проблема функціонування системи управління економікою України, яка побудована як механізм формування та отримання політико-адміністративної ренти. Такий режим функціонування системи управління формує умови для нерационального використання економічних ресурсів суспільства. Це, своєю чергою, руйнує чинники економічного зростання держави. Відзначається, що рентоорієнтована поведінка притаманна як політичному керівництву, так і бюрократії України. Як основний інструмент отримання ренти розглядається асиметрія інформації. Досліджуються особливості її використання на всіх етапах прийняття і реалізації політичних рішень у сфері економіки.

Ключові слова: економічна система, державне регулювання економіки, асиметрія інформації, рентоорієнтована поведінка, лагова структура політичних рішень.

Постановка проблеми. Сучасну економічну систему України можна охарактеризувати як систему, що перебуває у стані інституційної пастки, тобто таку, що має у своїй структурі неефективний стійкий самовідтворюваний інститут [1, с. 2]. Таким інститутом є система управління економікою держави. Ключовим інструментом формування і самовідтворення такого інституту в Україні є використання та цілеспрямоване створення асиметрії інформації суб'єктом управління економікою.

Дослідження асиметрії інформації як інструменту створення і присвоєння політико-

адміністративної ренти має істотне значення для розроблення механізмів виходу з інституційної пастки, сформованої в системі управління економікою України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Незважаючи на тривалу історію існування феномена асиметрії інформації, економічна наука звернулася до вивчення цієї проблеми лише наприкінці ХХ ст., що відображено в роботах А. Алчиана, Г. Демсеца, Д. Канемана, Р. Коуза, Ф. Махлупа, Дж. Міррілса, О. Моргенштерна, Ф. Найта, Д. Неймана, Г. Саймона, М. Спенса, Дж. Стіглера, Е. Тверські, Ж. Тіроля, Б. Холмсторма, Р. Шапіро, К. Ерроу та ін.

Початок розвитку теорії бюрократії знаходимо у М. Вебера, Г. Гегеля, Л. фон Мізеса, Дж. Мілля, Д. Норта. Проблематика економічних інтересів, адміністративних бар'єрів і рентоорієнтованої поведінки бюрократів аналізується у роботах Дж. Бьюкенена, Т. Гоббса, І. Канта, Е. Крюгера, П. МакЧисні, У. Нісканена, П. Сорокіна, Г. Таллока та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. За досить глибокого опрацювання питань асиметрії інформації та ролі бюрократії у житті суспільства, проблемі впливу асиметрії інформації на взаємини бюрократичних і бізнес-структур, а також наслідків цих взаємин для розвитку національної економіки сучасної України, зокрема формуванню, властивостям та методам подолання інституційної пастки, не приділено поки істотної уваги.

Мета статті полягає у дослідженні асиметрії інформації як інструменту реалізації рентоорієнтованої поведінки акторів у процесі розроблення та реалізації політичних рішень, що регулюють функціонування економіки сучасної України, яка перебуває у стані системної інституційної пастки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституційна пастка являє собою вбудовану в економічну систему стійку самовідтворювану конфігурацію прямих та зворотних (позитивних) зв'язків, функціонування яких суперечить вимогам ефективності функціонування системи у цілому. У сучасній Україні можна говорити про системний характер інституційної пастки, що проявляється у формуванні специфічної інституційної матриці суспільства, яка має властиву їй структуру прав власності та політичну систему. Нестійкість інституційної матриці за недостатнього розвитку однієї зі сфер суспільства – соціальної, політичної або економічної – актуалізує дослідження причин виникнення і властивостей інституційної пастки, особливе місце в якому посідає аналіз асиметрії інформації як специфічного інструменту, використовуваного у процесі розроблення, прийняття та реалізації політичних рішень в економіці.

Формування інституційної пастки в Україні є закономірним наслідком (і формою реалізації) рентоорієнтованої поведінки не тільки бюрократичного апарату, а й суб'єкта політичного управління державою, що використовують структури управління економічною системою для досягнення власних цілей.

Відомо, що рентоорієнтована поведінка – це спроба груп індивідів збільшити своє власне багатство, здійснюючи при цьому негативний внесок у чисте багатство суспільства. Це означає, що частина ресурсів не витрачається на зростання громадського добробуту, а використовується представниками цієї групи для отримання надлишку у вигляді ренти. Суспільство несе при цьому збитки двох видів: перший – це втрати внаслідок введення та економічної реалізації неефективних прав власності, другий – це скорочення обсягу громадського виробництва як результат непродуктивного використання

коштів (ресурси забезпечують отримання ренти). Часто ці збитки бувають більшими, ніж розмір можливої ренти.

Реалізуючи сценарій рентоорієнтованої поведінки, бюрократичний апарат перетворюється з інструменту реалізації урядової політики на самостійний суб'єкт соціальних відносин, інститут, що приватизує окремі структури і функції системи державного управління для отримання адміністративної ренти.

Інтереси бюрократії як корпоративної групи, націленої на здобування ренти, принципово суперечать інтересам суспільства. Бюрократія не просто привласнює не призначену їй частку громадського продукту, але, домагаючись адміністративної ренти, дезорганізує процеси державного управління, що призводить до непропорційно великих утрат громадських ресурсів.

Основою для отримання адміністративної ренти є інституційна невизначеність, що дає змогу чиновнику довільно трактувати законодавчі норми, вибірково їх застосовувати, приймати волюнтаристські рішення і т. д. Така інституційна невизначеність являє собою прояв асиметрії адміністративно-правової інформації й обмеження доступу до неї для певних груп економічних суб'єктів.

Порушуючи нормальний порядок державного управління, подібна невизначеність серйозно ускладнює економічну діяльність. Через недосконалість, спотворення і неповноту доступної інформації частина учасників ринку виходять із нього, прагнучі уникнути ризиків. Однак чиновники, рухомі прагненням до адміністративної ренти, схильні продукувати зазначену інституційну невизначеність як основу для корупційної діяльності і не зацікавлені в нормалізації процесів державного управління, оскільки такий розвиток подій підриває можливість отримання корупційних доходів.

Трансформація економічної системи України супроводжується і розвитком механізмів отримання перехідної ренти, яка виникає в процесі модернізації (трансформації) тих або інших інститутів і реалізується в отриманні певними соціальними групами ексклюзивних вигід від проміжного стану інституту між старою і новою моделями. Наприклад,

тимчасовий конфлікт між старими і новими нормами або невизначеність правової ситуації, що виникає в процесі переходу, можуть експлуатуватися агентами у своїх цілях за рахунок можливості власного трактування протиріч або невизначеностей.

Таким чином, у бюрократичних структурах, описуваних моделлю «принципал-агент», виникає адміністративна рента як результат використання ефекту асиметрії інформації, який створює можливість опортуністичної поведінки чиновників, що експлуатують цей ефект. У сучасній Україні сформована транзитарна модель взаємодії політиків і бюрократів, яка характеризується політико-правовою безкарністю чиновника, який уже вийшов з-під нагляду авторитарної держави, але ще не контрольований сильним громадянським суспільством і демократичною державою.

Стійке самовідтворення цієї моделі неможливе без створення відповідних умов шляхом установлення потрібних «правил гри», безкарності порушення діючих правил або розподілу неформальних прав на порушення правил. Тобто умови для отримання адміністративної ренти формуються на підставі державної монополії, що створює, своєю чергою, можливості для отримання ренти політичної. Об'єктивна політична рента, процес отримання якої контролюється й обмежується суспільством, не призводить зазвичай до формування стійких комплексів зв'язків усередині політичної та економічної систем. Однак якщо політичне керівництво країни свідомо використовує можливості отримання політичної ренти і штучно створює умови для її виникнення і збільшення, тобто демонструє рентоорієнтовану поведінку, виникає, підтримується і самовідтворюється конфігурація інституційної пастки, що спостерігається у сучасній Україні.

Ускладнює ситуацію те, що рентоорієнтована поведінка політичного керівництва держави розглядається ним як природне і загальноприйнятне в рамках домінуючої в суспільстві системи неформальних інститутів.

Створення системних умов для отримання політичної ренти фактично означає формування в межах національної економіки двох економічних систем, що функціону-

ють на різних засадах. «Владна» економічна система, використовуючи національні економічні ресурси, забезпечує процес створення політичної ренти безпосередньо, формуючи пільгові умови функціонування підприємств, що належать членам олігархічних кланів, санкціонує зверху вниз доступ до всіх видів ренти. «Ринковий» складник економічної системи може існувати в режимах легальної економіки, якщо підприємства не афілійовані з владною вертикаллю, та економіки позалегальної, елементи якої можуть функціонувати в неофіційній, фіктивній або кримінальній формах. При цьому режим існування національної економіки визначається політичним керівництвом, що постійно маніпулює правилами гри, підтримуючи ненадійність і невизначеність прав власності. Реалізується встановлений режим бюрократичними структурами так, що легальне функціонування бізнесу (особливо дрібного і середнього) максимально утруднене, його існування в ринку можливе тільки за умов скорочення фактичних витрат за рахунок втечі від оподаткування і здійснення витрат для подолання адміністративного бар'єру, що мають форму корупційних платежів. Таким чином, корупційні платежі фіксують «вузли контакту» між «владною» та «ринковою» економічними системами в межах національної економіки, вказуючи додаткове русло перерозподілу ресурсів. Зрозуміло, що боротьба з корупцією без абсолютного виключення політичної і жорсткого обмеження адміністративної ренти не може бути ефективною, оскільки являє собою спробу подолання наслідків без усунення причини.

Механізм створення, пошуку й отримання політико-адміністративної ренти базується, як зазначалося вище, на експлуатації ефекту асиметрії інформації, що виявляється практично на всіх етапах прийняття і реалізації політичних рішень у сучасній Україні.

Відомо, що процес розроблення і здійснення політичних рішень у сфері економіки характеризується наявністю лагової структури, відбиває особливості кожного з етапів формування і проходження політичного рішення та його інформаційного забезпечення. Виділяється принаймні п'ять видів лагів.

Лаг визнання (розпізнавання) – час, необхідний для визнання політиками самого існування проблеми регулювання й оцінки її невідкладності. Вважається, що величина цього лага певною мірою залежить від стану економічної науки, її ролі в прийнятті політичних рішень, компетентності політиків. Однак необхідно мати на увазі й здатність (і готовність) керуючого суб'єкта сприймати вхідні сигнали економічної системи (дані), отримувати з них інформацію, необхідну для вирішення проблем економіки у цілому, підвищення рівня добробуту суспільства. Але система інтересів керуючого суб'єкта в сучасних умовах суперечить економічним інтересам суспільства, тому сигнали економічної системи сприймаються тільки тією мірою, якою вони важливі для реалізації інтересів керуючого суб'єкта. Крім того, слід урахувати можливість спотворення даних (умисне і ненавмисне), необхідність їх аналізу в комплексі з іншими масивами даних, прогнозування можливих сценаріїв розвитку ситуації без державного втручання і т. п. Структури, відповідальні за інформаційне забезпечення прийняття політичних рішень, часто демонструють своєрідну опортуністичну по відношенню до суспільства поведінку, оскільки налаштовані на реалізацію інтересів груп осіб, що приймають рішення. Таким чином, отримання об'єктивної інформації про стан економічних процесів у прийнятті політичних рішень не є постійним процесом, оцінка інформації не виходить з інтересів суспільства у цілому, а здійснюється лише з позицій можливості отримання ренти або створення умов для її формування.

Лаг рішення – час між визнанням наявності проблеми і прийняттям політичного рішення про запуск відповідних регулюючих механізмів. В Україні цей лаг досить великий із причин україняцької реакції уряду на події, що відбуваються в економіці. Це частково пояснюється бюрократизацією систем управління, але переважно – прагненням зберегти незмінну систему отримання політико-адміністративної ренти. Горезвісна «збюрократизованість» прийняття рішень українською владою фактично являє собою

«глушіння» інформаційного сигналу, що формує асиметричну конфігурацію інформаційного потоку і часто призводить до його затухання. У результаті визнання проблеми не супроводжується прийняттям рішення про запуск механізмів її подолання, а має три можливих результати: перший – проблема загострюється і в подальшому набуває характеру катастрофи; другий – формується ситуація «стояння» проблеми; третій – проблема оголошується несуттєвою. Всі три варіанти створюють умови для отримання політичної ренти групами владних акторів, передусім за рахунок формування характерних інформаційних потоків, які забезпечують отримання ренти.

Лаг початку дії (між моментом прийняття рішення і початком конкретних дій державних служб, відповідальних за його здійснення). Його величина залежить від того, наскільки ефективно працює державна машина, як налагоджено взаємодію її окремих ланок. У рамках цього лагу спостерігається сценарій, аналогічний тому, що реалізується в межах лагу рішення, з тією лише різницею, що тут створюються умови для отримання адміністративної ренти.

Проміжний лаг, величина якого визначається внутрішньою побудовою інструментів економічної політики, а також швидкістю й ефективністю реагування економічних суб'єктів на зміну умов функціонування. У межах даного лагу найбільш яскраво проявляються можливості використання інформаційної асиметрії для отримання політико-адміністративної ренти. Наявність асиметрії інформації спотворює відносини, що складаються між суб'єктами господарювання і держструктурами, таким чином, можлива поява протиріч, проявів опортунізму одного учасника по відношенню до іншого, порушення контрактних відносин і невиконання обіцянок. Саме на цій стадії відбувається зазвичай прийняття економічним суб'єктом рішення про перехід до позалегального сценарію ведення бізнесу. При цьому підприємець змушений платити так звану «ціну позалегальності», що складається з основних видів витрат: витрат ухилення від легальних санкцій, витрат

трансфертів доходів, витрат ухилення від податків і нарахувань на заробітну плату, витрат відсутності легально зафіксованих прав власності, витрат неможливості використання контрактної системи, витрат винятковості двобічного характеру позалегальної угоди, витрат доступу до позалегальних процедур розв'язання конфлікту.

Інформаційна асиметрія поглиблюється й унаслідок використання чиновниками бюрократичних процедур і правил, які є малодосяжні і найчастіше невідомі суб'єктам бізнесу. У результаті кожне бюрократичне відомство стає монополістом у сфері «дозвільної» системи організації будь-якої діяльності, створюючи адміністративні бар'єри, подолання яких зумовлює зростання трансакційних витрат взаємодії економічних і владних суб'єктів.

Лаг впливу – час, протягом якого параметри мети макроекономічної політики реально відчують вплив зміни параметрів інструменту. Величина цього лагу визначається конструкцією економічного механізму, що пов'язує мету та інструмент, ступенем його інерційності. Взаємна суперечливість інструментів державного регулювання економіки, вибірковість їх застосування істотно зменшують ефективність функціонування економічної системи, посилюючи об'єктивну асиметрію інформації, внутрішню притаманну ринковим відносинам, і асиметрію суб'єктивну, що формує середовище, яке забезпечує створення політико-адміністративної ренти та відтворює інституційну пастку для української економіки.

Висновки. Таким чином, використання інформаційної асиметрії створює можливість формування інституційної пастки як специфічного стану самої системи управління економікою України, що призводить до суттєвого падіння темпів зростання і гальмування її розвитку. Подальше дослідження проблеми передбачається в напрямі пошуку методів обмеження можливостей формування акторами асиметричних потоків інформації і, відповідно, звуження коридору можливостей для отримання політико-адміністративної ренти.

Література:

1. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы. *Экономика и математические методы*. 1999. № 2. С. 1–37.
2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики; пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. М.: Начала, 1997. 180 с.
3. Норт Д., Уоллис Д., Вайнгаст Б. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества; пер. с англ. Д. Узланера. М.: Институт Гайдара, 2011. 480 с.
4. Стиглиц Дж. Асимметрия информации и экономическая политика. URL: [www.project-syndicate.org /commentary/asymmetries-of-information-and-economic-policy/russian#TgX6PEO zkVY51653.99](http://www.project-syndicate.org/commentary/asymmetries-of-information-and-economic-policy/russian#TgX6PEO zkVY51653.99)

Конохова З.П., Харченко А.А. Асимметрия информации в управлении экономической системой Украины

Аннотация. В статье рассматривается проблема функционирования системы управления экономикой Украины, построенная как механизм формирования и получения политико-административной ренты. Такой режим функционирования системы управления формирует условия для нерационального использования экономических ресурсов общества. Это, в свою очередь, разрушает факторы экономического роста государства. Отмечается, что рентоориентированное поведение присуще как политическому руководству, так и бюрократии Украины. В качестве основного инструмента получения ренты рассматривается асимметрия информации. Исследуются особенности ее использования на всех этапах принятия и реализации политических решений в области экономики.

Ключевые слова: экономическая система, государственное регулирование экономики, асимметрия информации, рентоориентированное поведение, лаговая структура политических решений.

Konokhova Z.P., Kharchenko A.O. Asymmetry of information in management of ukrainian economy system

Summary. The article deals with the problem of functioning of the economic management system of Ukraine, which is constructed as a mechanism for the formation and receipt of political and administrative rent. The mode of functioning of the management system creates conditions for the irrational use of economic resources of society. This, in turn, destroys the factors of the economic growth of the state. It is noted that rent-oriented behavior is inherent both in political leadership and bureaucracy of Ukraine. Asymmetry of information is considered as the main tool for obtaining rent. The peculiarities of its use at all stages of acceptance and realization of political decisions in the field of economy are explored.

Keywords: economic system, state regulation of the economy, asymmetry of information, rent-oriented behavior, lag structure of political decisions.